

DEVALÜASYON VE TÜRKİYE'DE DEVALÜASYON UYGULAMALARI VE SONUÇLARI

Serdar ALTINOK* Murat ÇETİNKAYA**

ABSTRACT

Having been effective in Republic Era, Devaluation taking places in most of the stability programs is seen to as unique used instrument of them. However, in order to obtain expected results , many factors must be considered. Other condition leading success of devaluation is that the rising of price should be blocked after devaluation process in related country. But this is rarely event because, the rising of import goods' prices affects the whole economy. Many negative conditions are confronted in respect to evaluation of our country's devaluation. Hence, It is observed that the positive environment gets loosening and finally the stability program remains with undemanding results. In our studying, the main focus is this observation and its core results.

Keywords: *Devaluation, Turkish economy, Effect of devaluation*

GİRİŞ

Cumhuriyet tarihi içinde uygulamaya giren istikrar politikalarının bir çoğu devalüasyon uygulaması ile başlamakta olup, hemen hemen bütün istikrar politikalarının tek uygulanan enstrümanı halinde görülmektedir. Oysa devalüasyondan beklenen sonucun alınabilmesi için pek çok faktörün dikkate alınması gerekmektedir. Devalüasyonun başarısındaki ilk koşul, devalüasyon yapan ülkede devalüasyonda sonra fiyatlardaki artışı durdurabilmesi gerekmektedir. Oysa bu çoğu zaman mümkün olmamakta, önce ithal mallarda ortaya çıkan fiyat artışı tüm ekonomiyi etkilemektedir.

---

* Selçuk Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü Öğretim Üyesi

** Selçuk Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü Araştırma Görevlisi

Ülkemiz açısından devalüasyonun incelenmesi durumunda bir çok olumsuzluklarla karşılaşıldığı görülmektedir. Nitekim bütün istikrar tedbirlerinde öncelikli olarak uygulamaya alınan devalüasyonu takip eden dönemlerde görülen fiyat artışları olumlu etkinin giderek azalması ve sonuçta istikrar tedbirlerinin sonuçsuz kalmasına yol açmaktadır. İncelememizde bu konu üzerinde durulmakta olup kısaca sonuçları incelemeye açılacaktır.

1. Devalüasyon

Devalüasyon ulusal paranın, yabancı para birimleri karşısında değerinin belli bir amaca yönelik olarak düşürülmesine devalüasyon adı verilmektedir.

Burada dikkat edilmesi gereken, paranın değer kaybının olmamasıdır. Alınan karar ekonomik göstergeler doğrultusunda alınmaktadır.

Devalüasyon yapılması için birçok sebep sayılabilir. Ancak, genel olarak iki temel nedene dayanarak, yönetenler paranın değeri düşürmek ihtiyacı duyarlar (<http://www.analiz.com.tr/egitim/devaluasyon03.html>).

- ❑ İstikrar temini için yapılan devalüasyon
- ❑ Dış satımı desteklemek amacıyla yönelik yapılan devalüasyon

a- İstikrar temini için yapılan Devalüasyon

Paranın iç değeri, dış değerinden daha hızlı düşmüş ise yani içeride fiyatların yükselmesine karşın paranın dış değerinde bir değişiklik olmamış ise, bu durumda istikrarı sağlamak için yapılan paranın dış değerinin düşürülmesi işleme istikrar devalüasyonu denir. (Narayan, 2000:19)

Dünya bu tür devalüasyona en tipik örnek olarak 1926-1928 yıllarında Fransız Poincare hükümetinin yaptığı uygulama gösterilmektedir. Savaş sonrası iç piyasada (Fransa'da) fiyatlar yükselmiş, dış piyasada ise paranın değeri değişmemiştir. Bu sebeple oluşan ekonomik durum durgunluğa neden olmadan çözülebilmesi, ekonomik kalkınmanın hızlandırılması için yapılan çalışmalar doğrultusunda 1928 yılında paranın dış değeri %5 den %4 oranında düşürülmüştür. Alınan önlemler, para politikası ile de desteklenmiş ve ekonomide yeniden canlanma, dış ticarete gelişme sağlanmıştır.

Bu tür istikrar devalüasyon ülkemizde de yapılmıştır. Bunlardan en önemlisi 1958 yılında yapılan 2,50 TL olan 1 \$'ın 9.00 TL'ye çıkarılmasıdır. Ayrıca 1970 yılında yapılan % 66'lık devalüasyon da bir istikrar devalüasyonudur. 1 \$ =14,85 TL'ye çıkarılmıştır.

2001 yılında oluşan kriz neticesinde dalgalı kur sisteminde oluşan dengeler 850,000-900,000 TL'nin üzerinde bir rakamda dengenin oluşması, siyasi irade de destek vermesi, bu politika gerek ekonomik gerekse toplumsal bir takım önlemleri beraberinde getirmiştir. Ekonomik istikrarın sağlanması açısından politik istikrarın teminine yönelik devalüasyon olarak değerlendirebiliriz. Bir başka deyişle kurda meydana gelen fiyat birikimi en kötü gözle gören ekonomistlerde bile % 20-25 den

fazla değildir. Kur % 25 değiştiği takdirde 845,000.TL olmalıdır. İşte bu denge oluşacağı tahmin edilen rakamın üzerindeki bir artış devalüasyon niteliği taşıyacaktır. Nitekim ortaya çıkan gelişmeler kurun daha yukarıda oluşmasına neden olmuş ve devalüasyonun dalgalı kur ile ortaya çıktığı görülmüştür.

b- Dış Satımı Destekleme Devalüasyonu

Uluslar dış satımda karşılaştıkları güçlükleri aşmak, rekabet güçlerini arttırmak amacı ile paralarının değerlerini düşürebilir. Buna dış satımı desteklemek amacı ile yapılan devalüasyon adı verilmektedir.

Ülkeler dış satımlarında güçlüklerle karşılaştıklarında, rekabet edebilirlik güçlerini ve pazar paylarını korumak ve geliştirmek amacı ile iki yol izlerler.(Narayan 2000,22)

- Dış satım yapan kişiler ve kuruluşlar, vergi iadesi ucuz kredi veya getirilen dövize farklı kur uygulaması gibi yöntemler ile desteklemek. Bu genel tür tedbirler arızı dalgalanmalar meydana geldiğinde uygulamaya konulur. Eşitlik ilkesine aykırı bir durum yaratan bu tedbirler amacına ulaştığında ya tamamen kaldırılır veya en alt düzeye çekilir.
- Rekabet koşulları süreklilik arz etmesi halinde, ülkenin yeni ve kalıcı pazarlara ihtiyacı var ise, milli paranın dış değerini düşürmektir.

Ancak bu uygulamalar genel anlamda para birimi konvertibl olmayan ülkelerde yapılmaktadır. Genel olarak parası konvertibl olan ülkelerde devalüasyon yapılamaz anlamını çıkarmak da yanlıştır. Zira dengeler para birimi olması gerekeninden daha düşük seviyede oluşturulur ve siyasi irade de destekler ise bu ilan edilmiş bir devalüasyondur.

Konvertibl paralarla ulusal para birimleri arasındaki değer kayıp ve kazançları her gün oluşan arz ve talep ile belirlendiğinden, ülkelerdeki enflasyon farkları kadar milli para birimi değer kazanacak veya değer kaybedecektir. Dünyanın hiçbir ülkesinde tam serbest kur politikası uygulanmaz. Merkez bankaları zorunlu gördükleri anda ulusal para birimini destekleyerek, tedavüldeki para miktarını azaltarak veya arttırarak bu işlevlerini yerine getirirler. Zira müdahale olmaması durumunda spekülatif davranışlar ile gerek milli para değeri yeterinde fazla düşürülebilir veya yükseltilebilir. Bu işlemler yabancı para üzerine de gerçekleştirilebilir. İşte buna izin verilemez ve verilmemektedir.

Paranın iç değeri ile dış değeri arasında dalgalanmaya rağmen farklılıklar olabilir. Yani Enflasyon değerinin altında yabancı para birimleri arttırılmış veya artmış ise enflasyonla kur farkı arasındaki bir fark meydana gelir. Bu durumda iç piyasada oluşan fiyatlar doğru ise şiddetli bir baskı, kurların üzerinde birikecek ve bir müddet sonra milli para konvertibl de olsa, kur dalgalanma neticesinde olması gereken değere ulaşacaktır.

2. Devalüasyon Teorisi

Eğer bir ülke parasının devalüe ederse ticari dengesi iyileşir, çünkü devalüasyondan sonra ithal edilen ürünlerin fiyatı yerel para karşısında yüksek seviyeye ulaşır, bu devalüasyon teorisinin dayandığı temeldir. Böylece müşteriler ithal ürünlerden daha az alarak bunların yerli alternatiflerine yönelirler. Aynı zamanda yerli ihraç ürünleri yabancı müşteriler için daha cazip fiyattan işlem görür, bu onları kendi ürünlerine göre daha ucuz pazar oluşturur. Diğer bütün faktörleri ele alırsak devalüasyon ihracatı güçlendirir, ithalatı azaltır ve ticaret dengesini sağlar.

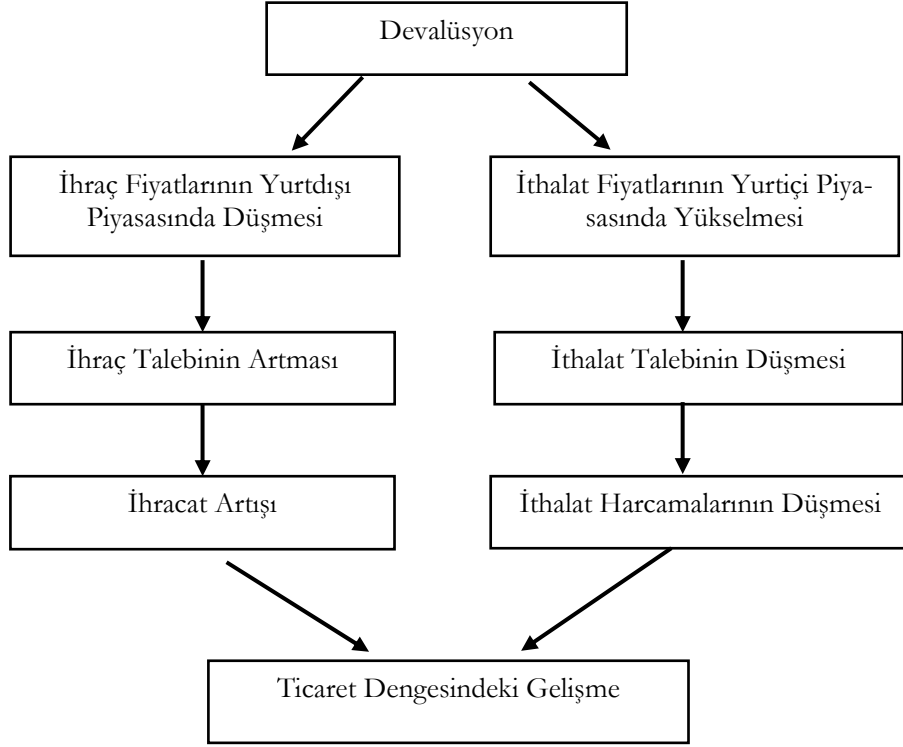
Uygulamada, eğer iki koşul gerçekleşirse ticari denge sağlanır: birincisi nominal devalüasyon reel devalüasyonu içerir ve ihraç ve ithal ürünlerinde talep elastikiyetinin birden büyük olmasını sağlar. Genellikle bütün devalüasyon şekillerinde korkulan durum enflasyon yükselmesiyle ortaya çıkar, bu gerçekte reel kur'un devalüasyon açısından yararlılığına bir soru teşkil eder (Williamson, 1983:13). İkinci durum Marshall-Lerner koşulunun oluşturulmasıdır ki, bu durumda devalüasyon ticaret değerlerini arttırır ancak ki eğer malların yurtdışı talep elastikiyeti ile ithal malların yurtiçi talep elastikiyetlerinin toplamı 1'den büyük olursa.

Devalüasyon etkileri hakkında yapılan pek çok araştırma bulunmakta olup, yapılan araştırmalar sonucunda, incelenmiş olan kaynakların görüşleri bize devalüasyonun etkileri her ülkede farklılık gösterdiği göstermektedir. Devalüasyon uzun dönem ve kısa dönemde ticari dengeleri geliştirir, bazılarında göre de bunun tam tersidir. İhracat ve ithalatta talep elastikiyetleri kısa ve uzun dönemde farklılıklar göstermektedir. J eğrisinin etkisi ticaret dengelerini devalüasyondan sonra J modeli şekline dönüştüğü üzerinde durmuşlardır. J eğrisi tarafları kısa dönemde talep elastikiyetinin etkisini yüksek düzeyde inelastik olduğunu ama uzun dönemde bunun elastik olduğunu savunurlar. Bu duruma göre, devalüasyondan sonra oluşan ticaret dengeleri önce kötüleşir (kısa dönemde) daha sonra iyileşir (uzun dönemde).

Bu durum karşısında olan bilim adamlarına göre, devalüasyonun gerçek değeri tartışılarak mütalaa edilen bir konu haline gelmiştir, özellikle gelişmekte olan ülkeler için geçerlidir.

2. Devalüasyonun Olumlu Etkileri

Görüldüğü üzere devalüasyon uluslararası rekabeti arttırırken ulusal dış pozisyonu güçlendirir, bu da devalüasyon ve ticaret dengesinin ekonomik teorisi içerisinde yer alır. Devalüasyonun olumlu yönleri şekilde görüldüğü gibidir.

Kaynak:

Şekilde görüldüğü üzere ticaret dengesinin gelişimi Marshall-Lerner şartının oluşması durumunda mümkündür. Ampirik oluşumlar göstermektedir ki ihracat ve ithalat talep elastikiyeti 1’den daha büyüktür. Örnek olarak, Marquez (1990) ithalat ve ihracatın 1973-1980 yılları arasında değişik ülkelerde araştırma yaparak ithalat ve ihracatın elastikiyetini göstermiştir. Bileteral elastikiyetleri hesaplamıştır ve sonuçta ticari yönetim gelire ve fiyata bağlı olarak değişmektedir.

Kısaca, diğer ampirik oluşumlar önermektedir ki, ithalat ve ihracatın toplam talep elastikiyeti hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için 1 den büyüktür (Houthakke, Magee, 1969:111). Yapılan bu çalışmalar kesin olmayan bilgilere dayandığı için şüphe oluşturmaktadır.

İthalat ve ihracatın elastikiyetlerini tahmin etmek için bazı bilim adamları benzer modeller kurmakta veya eşitliklerden, döviz kuru oranları ile devalüasyon arasındaki ilişkileri analiz yapmaktadırlar. Örnek verecek olursak, Schmid (1983) genel eşitlik modelini devalüasyon ve dış ticaret dengesi üzerinde oluşturmuşlar ve beş gelişmiş beşte az gelişmiş ülke üzerinde denemiştir. Bu yaklaşım diğer yaklaşımlardan olduğunda ve model için özel önemin arz-talep üzerine olduğu anlaşılmaktadır. Gylfason ve Risager tarafından kullanılan benzer yaklaşımlarda bulunmakta olup daha çok borçlu endüstrili ve gelişmekte olan ülkeler üzerinde test edilmiştir. Sonuçlarda, İngiltere ve Brezilya haricindeki ülkelerde devalüasyon dış ticaret den-

gesini olumlu yönde etkiler. Bunun sonuçları özellikle borçlu ülkelerin yöneticilerini zora sokmaktadır çünkü, devalüasyon dış borçlar için daha büyük borçlar doğurur ki, bunlar ancak yabancı kurdan ödenebilir. Bu yüzden yüksek dış borç devalüasyonla birlikte ticaret dengesini gelir açısından olumlu etkisini azaltır.

Döviz kuru ve ticaret dengeleri arasındaki ilişkiyi irdeleyen bütün bu çalışmalara rağmen zayıf yönler ortaya çıktığı görülmektedir. İlk önce bu iktisatçılar kısa dönem ve uzun dönem etkileri arasında çelişkili açıklamalar yapmışlar. İkinci olarak; bazı ülkeler için geçerli olan model kullanmışlardır. Bütün ülkelerde uygulamaya konulan makro ekonomik politikalar farklılık arz etmekte ve zamanla değişerek, her ülkeye aynı politikaları uygulamak olumsuz sonuçları beraberinde getirmektedir.

3. Devalüasyonun Olumsuz Etkileri

IMF'in devalüasyon konusundaki tavsiyelerine rağmen bütçeler genellikle açık vermekte idi, bazı araştırmacılar devalüasyondan sonra oluşan ticaret dengesinin iyileşmesini inandırıcı bulmamakta idi. Bu devalüasyon konusundaki pessimist yaklaşımçıların bazı sebepleri vardır bunlar (Narayan,2000:18):

- Az gelişmiş olan ülkelerin ihracatı esaslı çıktılardır ki bunlar temelde inelastiktir.
- İthal edilen ürünlerin bazılarını çok az yerli ikamesi mevcuttur.
- Az gelişmiş ülkelerin ihracatına dünya talebi inelastik olup bunlar da gelir ve fiyatlara bağlıdır.
- Nominal devalüasyon reel devalüasyon gibi telaffuz edilmez, çünkü enflasyon-devalüasyon-enflasyon üçlemi ve devalüasyon dış baskılardan dolayı kasılma sürecine girerler.

Devalüasyon pesimizmi konusunda en geniş çalışma 1979 da Miles tarafında yapılmıştır. Miles, ekonometrik zaman serileri tekniği kullanarak devalüasyonun ticaret dengesi ve ödemeler dengesi üzerindeki etkilerini 14 ülkedeki 16 değişik devalüasyon üzerinde test etmiştir (bunlar ülkeler hem gelişmiş hem de az gelişmiş ülkelerdir). Sonuçlar, çoğu durumda devalüasyon ticaret dengesini geliştirmemekte, ödemeler dengesini geliştirmektedir. Miles'in formülü aşağıda verilmiştir (Miles, 1979:600).

$$\Delta (TB/Y)_i = \alpha_0 + \alpha_1 \Delta (g_i \cdot g_r) + \alpha_2 \Delta (M_i - M_R) + \alpha_3 \Delta (G_i - G_R) + \alpha_4 \Delta ER_i$$

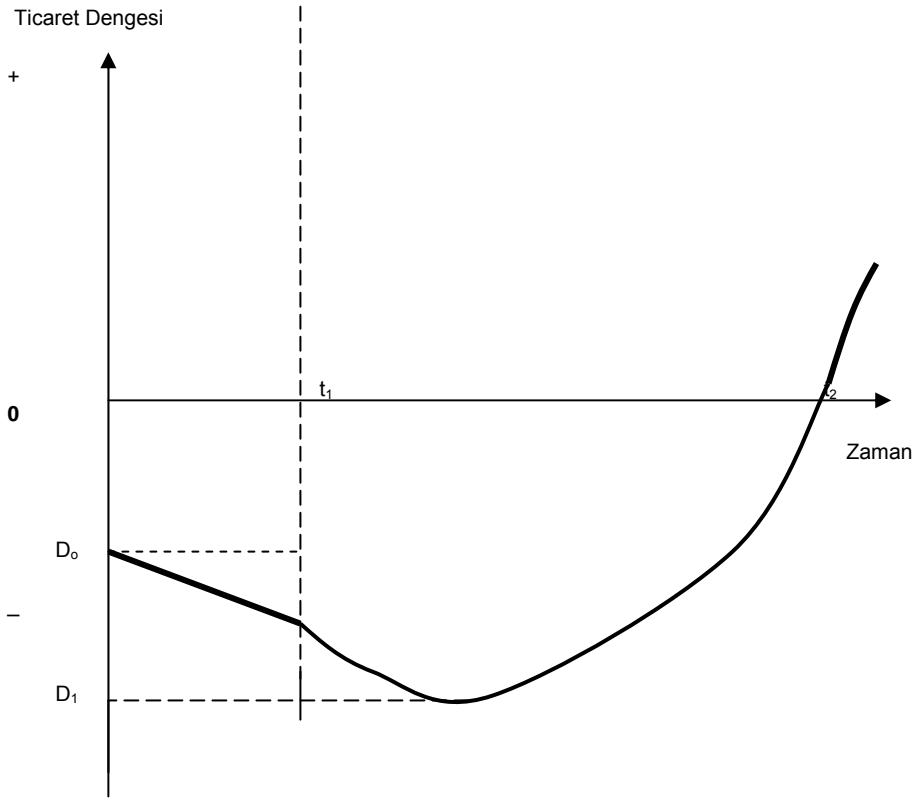
Burada, TB_i ülkedeki ticaret dengesini, Y_i ülkedeki üretimi, g_i g_r ülke gelirinin büyümeye oranını, M_i ve M_R bir ülkedeki yüksek para gücünün üretime oranıdır, G_i ve G_R ülke tüketiminin üretime oranı ve ER_i ülkenin döviz kuru oranını göstermektedir.

Her ne kadar Miles değişkenleri farklı formlarda kullanıldıysa da modelin bazı zayıf tarafları vardır. Bu modeldeki ilk problem ticaret dengesi milli gelirin bir yüzdesi gibi alınmıştır. Eğer devalüasyondaki kasılma Krugman ve Taylor (1979) dediği gibi ise, milli gelirdeki ticaret dengesi rasyosu yükselmiştir

(Krugman,Taylor,1979:445-456). Bundan dolayı bu model kullanmak ticaret dengesi ve döviz kuru oranları üzerinde yanlış etki vermektedir. Buna ek olarak temel veri olarak kullanılan döviz kuru oranı gerçek olmaktan öte nominaldir. Özetle onun modeli ve araştırma metotları kısa dönem ve uzun dönem devalüasyon etkileri arasında fark gözetmektedir.

4. J Etkisi

Devalüasyon optimizm ve pessimizminin ispatına rağmen çoğu araştırmacı ikisi arasında çelişkiye düşmektedir. Bu döviz kuru oranları ve bunların ticaret dengesi üzerindeki etkisinin ithalat ve ihracattaki zaman farkından kaynaklanmaktadır. J eğrisi etkisini de test eder. bu yüzden kısa dönem ve uzun dönem ticaret dengesi üzerinde farklı etkiler göstermektedir. J etkisi ticaret dengesi gelişmesinden önce kötüleşme etkisi yapar, bu aşağıdaki J eğrisi şeklinde gösterilmiştir. Burada J eğrisi iki ayırım yapmaktadır. Kısa dönemde devalüasyon pessimistliği ve uzun dönem devalüasyon optimistliği.

Şekil 1. J Eğrisi

Yukarıdaki şekilde devalüasyon kendini t_1 noktasında göstermeye başlar. t_1 den sonra ticaret denge eğrisi aşağıya doğru düşer ve t_2 noktasına kadar yükselir, bundan sonra ticaret denge gelişmeye devam eder. Ampirik sonuçlar bu gelişmenin 1 sene gibi bir zaman sürdüğünü yani t_1 den t_2 ye gelmesinin 1 sene veya daha az sürdüğünü gösterir. Örneğin Spittler (1980), %10'luk bir devalüasyon ticaret dengesi üzerindeki etkilerine bazı ülkelerde denemiştir. Sonuçlar göstermektedir ki ticaret dengesi Japonya'da 3 ay da, Belçika'da 7ay da, ABD'de 9 ayda, İsveç'te 10 ay da, Fransa'da 11 ay'da, İngiltere ve Almanya'da 1 yılda kötüleşmeye başlamıştır (Spittler, 1980:320).

Ticaret dengesinin öncelikle azaltmak düşük elastikiyete bağlıdır, ama elastikiyetin yükselmesiyle ticaret dengesi gelişir bunun için pek çok neden vardır. İlk önce müşteri tepki boşluğu yani bu fiyatların ayarlanması için zaman gerektirir ve müşteriler değişmiş ve rekabet piyasasında karar vermişlerdir. Buna ek olarak önceden var olan anlaşmalar ve miktarlar kısa dönemde değişir. İkinci olarak arz da boşluk olur bu da iş ilişkileri kurmakta ve yeni talepleri hazırlamakta zaman problemi oluşturur.

Uzun dönemde her nasılsa, devalüasyondan sonra yeni anlaşmalar olur ve bu kendini tümüyle "past-trough" olarak gösterir. Bunun sebebi ise, fiyatları ayarlamak için harcanan zamandır. Örneğin 1985'in ilk çeyreğinden sonra dolar Japon yeni karşısında değer kaybetmeye başlamış diğer belli başlı endüstrileşmiş ülkeler karşısında da değer kaybetmiştir. Dolar değer kaybettiği Amerika'nın ticaret dengesinde gelişme beklemekteydi. Ancak, ABD ticaret dengesi 1987'ye kadar bir gelişme göstermemiştir.

J eğrisi üzerinde yapılan araştırmalar sonucu karşıt görüşler ortaya çıkmıştır, bazı araştırmacılar J eğrisinin oluşumu için delil bulmuşlar bazıları ise bulamamışlardır. Örneğin Michael Moffet (1989), ABD ticaret dengesini 1967-1987 dönemleri arasında J eğrisi açısından test etmiştir. Onun çalışmaları Miles (1971) ve Himarios (1989) dan farklılıklar göstermektedir, çünkü o ithalat ve ihracat fiyatlarını ve miktarlarını döviz kuru etkisi üzerinde bağımlı değişken gibi kullanmış ve diğer iki ülkedeki ticaret dengesini döviz kuru oranını kapsayarak değişken fonksiyon şeklinde ele almıştır. Bunun sonuçları göstermektedir ki devalüasyon ABD dış ticaret dengesi üzerinde ilk 1 yıl daha kötü bir etki yapmaktadır daha sonra olumlu etkileri ortaya çıkmaktadır. Bu şekilde oluşan ticaret dengesinde J eğrisi vardır ama ticaret dengesinin artmasına yönelik bir desteklenme ö konusu değildir. Buna rağmen uzun dönem ticaret dengesi devalüasyondan sonra bir sinüs eğrisi yaparak devam etmektedir (Moffet,1989:425).

5.Devalüasyon Uygulamaları

Devalüasyon uygulandığı her ülke açısından farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Bazı ülkelerde fiyatların yükselmeye başladığı ve yükselmenin devam ettiği dönemlerde, bazı ülkelerde enflasyon oranını artması ve yine bazı ülkelerde de uzun veya kısa dönemde devam eden bir deflasyondan sonra devalüasyona gidilmektedir (Çe-

lebi,2001:57). Bazen de devalüasyona gidilmesinin sadece ekonomide ki olumsuzluğa bağlı olarak ortaya çıkmadığı görülür. Örneğin bazı gelişmiş ve turizm potansiyeline sahip olan ülkeler, turizm ve ihracat gelirlerini arttırmak amacıyla devalüasyona gidebilmektedir.

Devalüasyon sürecine giren ülkeler, bu kararı vermeden önce, gerekli bütün ekonomik önlemleri, özellikle iç fiyatların yükselme eğilimlerini kesin olarak önleyici gerekli bütün kararları mutlaka almak yükümlülüğündedir. Özellikle geri kalmış ülkeler bu önlemler üzerinde ciddiyetle durmak zorunluluğu ortaya çıkmaktadır.

Devalüasyon uygulamalarının temel amacının, dış ticaret dengesi sağlamak için ulusal paranın dış değerini düşürecek, ithalatı pahalılaştırıp, ihracatı ucuzlaştırmak, döviz girişini hızlandırarak döviz çıkışını yavaşlatmaktır. Dış ödemelerde açık veren, yani ihracatı ithalatından az olan ülke, milli paranın dış değerini düşürerek, ihracatını arttırıp, ithalatını azaltabilir. Bunun sonucunda da dış denge sağlanır ve açık kapanır. Fakat bunun gerçekleşebilmesi için birincisi, ihracat mallarının yurtdışı talep esnekliği ile ithal mallarının yurtiçi talep esnekliğinin toplamının 1’den büyük olması gerekmektedir. Buna Marshall-Lerner koşulu diyoruz. Esneklik toplamı 1 ise devalüasyonda sonrasında dış açık rakamlarında herhangi bir iyileşme olmayacaktır. Eğer 1’den küçükse, hedeflerin tam tersine dışa açık azalacağına artacaktır. İkincisi, ihracat malları arz esnekliği yüksek olmalıdır. Devalüasyon sonrasında ihracat mallarımızın yabancı para cinsinden fiyat ucuzladığında yabancıların talebinde önemli artış olsa dahi, eğer biz üretimimizi arttırarak bunu ihracat edemiyorsak devalüasyonda beklenen fayda sağlayamayacaktır. Üçüncüsü ise, devalüasyon sonrasında ithal edilen hammadde, aramalı ve yatırım mallarının fiyatlarında meydana gelecek olan artışların ekonomide maliyet enflasyonuna yol açmasının önlenmesi zorunluluğu ortaya çıkacaktır.

6. Türkiye’de Devalüasyon Uygulamaları

- 1931 Yılı Devalüasyonu

1929’dan sonra yeni Türkiye Cumhuriyetinin ekonomik ve dış ticaret politikalarında radikal değişikliklere gidilmiş ve 1929 yılından itibaren ithalatta gümrük vergisi uygulama hakkının doğması ve 1929 ekonomik buhran etkisiyle, bu dönemde ekonomi politikalarının temel hedefi, kendi kendine yeterli bir ekonomik yapı oluşturma olarak belirlemiş fakat bu amaçlara ulaşamamıştır. Bunun sonucunda 1931 yılında devalüasyona gidilmiştir.

Tablo. 1. Dış Ticaret 1926-1932 (Milyon USD)

Yıllar	İthalat	İhracat	Denge	USD/TL
1926	234,7	186,4	-48,3	1,29
1929	256,3	155,2	-101,1	1,29
1930	69,5	71,4	1,9	1,29
1931	59,9	60,2	0,3	1,29
1932	40,7	48,0	7,3	1,29

Kaynak: DİE İstatistik Bülteni 1961

Devalüasyona bağlı olarak önceki yıllara oranla ihracat ve ithalat rakamları önceki yıllara oranla değişiklikler olmuştur. 1931 yılında ithalat ihracat dengesi 0,3 iken 1932 yılında denge 7,3 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

1931 yılında yapılan devalüasyonda, Türkiye’de dolar fiyatı 211 kuruş olarak ayarlanarak ilk devalüasyon yapılmıştır. 1931 yılında yapılan devalüasyonun, devalüasyon mu yoksa o yılların ekonomik şartları gereği kısa vadeli TL değerinin düzeltilmesi mi olduğu uzun yıllar tartışılmıştır.

- 7 Eylül 1946 Yılı Devalüasyonu

Türk lirasının yaşadığı ilk büyük şok, 7 Eylül 1946 devalüasyonu idi. Aslın da ekonomide bu devalüasyona neden olabilecek bir gelişme de yoktu. Hem dış ticaret hem de bütçe dengesinde fazla söz konusuydu. IMF’e üye olmadan hemen önce yapılan bu devalüasyonun en önemli gerekçesi, artık kur artışlarının bu kuruluşa dayandırılarak yapılabileceği yeni döneme avantajlı girebilmektir. Ayrıca üzerinde miktar ve fiyat sınırlamalarının kaldırılacağı ithalatın çok fazla artması önlenmek istenmişti. Ancak bu amaçlara ulaşamadı. İzleyen dönemde hem ihracat hem de ithalat artışı oldu. Ama ithalattaki artış daha yüksek olunca dış ticaret dengesi açık vermeye başladı.

1946 yılında 7 Eylül kararı ile birlikte Türk Lirasının değeri % 40 yakın bir oranda düşürüldü. 1 Dolar, 2.82 Lira olmuştur. Türk parasının değeri çok aşağı tutulmuştu. Yapılan enflasyon olumsuz sonuçlar doğurdu. Üretimden beklenen sonuç sağlanamadı ve devlet giderleri arttı. 1946 yılı devalüasyonun Türkiye Cumhuriyeti kurulduğundan bu yana, devalüasyon kapsamında ilk defa uygulanan gerçek bir devalüasyon olmuştur.

Tablo. 2. Dış Ticaret 1943-1946 (Milyon USD)

Yıllar	İthalat	İhracat	Denge	USD/TL
1943	155,3	196,7	41,4	1,29
1944	126,2	177,9	51,7	1,29
1945	97,0	168,3	71,3	1,29
1946	48,9	144,6	95,7	1,29

Kaynak: DİE İstatistik Bülteni 1961

2. Dünya Savaşı sonrasında, uluslararası ticaret serbestleştirilmesi çabalarına paralel olarak Türkiye’de dış ticaret alanında önemli adımlar atılarak 1946 yılında TL %116 oranında devalüe edilmesiyle 1\$ =2,80 TL , ithalattaki sınırlamalar azaltılmış 1947 yılında Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu (IMF), Avrupa Ekonomik İşbirliği (OEEC) ve Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Antlaşmasına taraf olunmuş ve 1949 yılında yeni bir Gümrük Kanunu yürürlüğe konulmuştur.

- 1958 Yılı Devalüasyonu

Türkiye ekonomisindeki enflasyonist gelişimin başlıca kaynaklarından birinin, ihracat mallarının iç fiyatı ile dünya fiyatları arasındaki farktan doğduğu ileri sürülerek TL değerinde ihracat mallarının fiyatlarını düşürecek ve karaborsa döviz fiyatını önle-

yecek yeni bir düzenleme zorunluluğu ortaya çıkmıştır (Karaçor,2001:38). Bu nedenle devalüasyon yapılması zorunluluğu ortaya çıkmıştır.

Yapılan bu devalüasyon Türkiye’nin isteğiyle değil IMF’in zorlamasıyla hayata geçirildi. Devalüasyon gereği aslında 1954 yılında ortaya çıkmıştı ama hükümetin önlem almakta isteksiz davranması 1954-58 döneminin kriz ortamında geçmesine sebebiyet verdi. Yapılan %221,4’lük devalüasyon, ancak üç yıllık bir gelişme ile olumlu sonuçlar vermeye başladı. Sonuç olarak, 1958 de yapılan devalüasyonla, ödemeler dengesi açıklarının azaltılması hedeflerine ulaşamamıştır.

Tablo. 3. Dış Ticaret 1955-1959 (Milyon USD)

Yıllar	İthalat	İhracat	Denge
1955	498	313	-185
1956	407	305	-102
1957	397	345	-52
1958	315	247	-68
1959	470	354	-116

Kaynak: www.foreigntrade.gov.tr

-1970 Yılı Devalüasyonu

1970 yılında devalüasyona gidilmesinin en önemli nedeni, hızlı bir büyüme dönemi ardından gelen ekonomik durgunluktu. Alınan önlemler sonuç verecek gibiydi fakat önce 1970’li yılların başında ve sonrasında görülen iki büyük petrol krizi Türkiye’yi de olumsuz yönde etkilemiş ihracat gelirlerinin büyük bir kısmı petrol ithalatını karşılayacak düzeye gelmiştir.

Ayrıca, 1974 yılı Kıbrıs Barış Harekati sonrasında ABD’nin ülkemize ambargo koyması dış ticaretimizi olumsuz yönde etkilemiştir. 1970’li yılların sonunda ödemeler dengesi açıkları büyümeyi, ekonomiyi ve siyasi istikrarızlığı artırmış ve döviz darboğazı üretimi durdurma nokrasına getirmiştir.

Tablo.4. Dış Ticaret 1968-1971 (Milyon USD)

Yıllar	İthalat	İhracat	Denge
1968	764	496	-268
1969	801	537	-264
1970	948	588	-360
1971	1,171	677	-494

Kaynak: www.foreigntrade.gov.tr

1970 yılı devalüasyonu ile ekonomide olumlu gelişmeler hedeflenmesine rağmen hedeflerin gerisinde kalmıştır. Dış ticaret dengesinin düzelmesi yönünde beklentilerin aksine dış ticaret dengesi bozulmuştur.

- 1980 Yılı Devalüasyonu

1980 öncesi 10 yıllık dönemde konjoktürel dalgalanmalar devam etmekte ve ülkemiz kronik sorunlarıyla baş etmede yetersiz kaldığı görülmektedir. Ödemeler

dengesi açıkları, ekonomi politikalarının belirleyicisi olma özelliğini devam ettirmektedir. Nitekim 1978 ve 1979 yılları Türk ekonomisinde ödemeler dengesinin darboğaza girdiği yıllar olmuştur. Aşırı değerlenmiş TL nedeniyle ithalat kaynaklı toplam talepteki artışın telafi edilmesi amacıyla 9 Ağustos 1970 de istikrar önlemleri alınmış ve 1 Dolar 9 Liradan 15 Liraya çıkmıştır. Bu yıllar dünya hammadde fiyatlarındaki artışın dış ticaret hadlerini olumlu etkilemesi devalüasyonunda etkisi sonucunda, cari işlemler açığı 1972'de 8 milyon dolara inerken, bilanço 1973'de 484 milyon dolar fazla vermiştir.

Türkiye 1 Mayıs 1981'den itibaren günlük kur ayarlaması sistemine geçti. Bu sistemin devalüasyonu ortadan kaldıracağı sanılıyordu. Ancak hükümet kurulan dengeyi götürmeyi başaramadı. Zaman zaman kurların baskı altına alınması doların olması gereken değerinin altında kaldığı kuşkusunu doğurdu. 1980 öncesinde kalan döviz rezervleri azalabilir korkusu da bir türlü aşılamadı. Döviz bulundurmanın da serbest bırakılmasıyla dış ticaret açığının yükselmesine neden olmuş ve ekonomideki dövize karşı olan talep artmıştır.

Tablo. 5. Genel Olarak, 1970-2001 Yılları Sonu İtibariyle Döviz Kurları; ABD Doları ve Alman Markı

Yıl	\$	DM
1979	35,00	20,22
1980	89,25	45,16
1981	132,30	58,35
1982	184,90	78,25
1983	280,00	101,75
1984	442,50	141,20
1985	574,00	233,15
1986	755,90	387,95
1987	1018,02	638,65
1988	1813,02	1022,86
1989	2311,37	1364,45
1990	2927,13	1947,53
1991	5074,83	3339,81
1992	8565,85	5302,66
1993	14458,03	8347,69
1994	38418,00	24683,00
1995	59501,00	41527,00
1996	106682,00	68579,00
1997	203700,00	114600,00
1998	261489,00	149134,00
1999	417000,00	232000,00
2000*	687000,00	295000,00
2001**	680000,00	325000,00

*Ekim sonu itibarıyla **Ocak sonu itibarıyla

Kaynak:www.tcmb.gov.tr

- 1995 Yılı Devalüasyonu

5 Nisan 1995 yılını diğer istikrar kararlarından ayıran en önemli olgu, mal piyasasının yanı sıra para ve döviz piyasasının da oldukça serbest bir şekilde işlemekte olduğudur (Parasız,1996:218). Bu dönemde dövize hücum başlamış, Merkez Bankasının döviz rezervleri bu hücumu önlemekte yetersiz kalmış ve, 26 Ocak 1994’te resmi dolar kuru %13,6 yükseltildi. Ancak yaklaşan yerel seçimler nedeniyle önlem almakta gecikilmesi dövize hücumun sürmesine neden olur. 5 Nisan 1994’te istikrar paketi açıklanırken doların resmi kuru % 38,9 yükseltildi ve 1 Dolar 32 bin liraya yaklaştı. İzleyen birkaç günde dolar 40bin lirayı aştıysa da daha sonra düşüşe geçti ve 31-32 bin lira arasına yerleşti. Bu devalüasyon sonucunda ihracatta sıçrama yaşandı, ithalatta ise gerileme oldu. Ancak diğer olumlu sonuçların alınması, bir yıl sonra seçime gidilmesi nedeniyle gerçekleşmedi.

- 2001 Yılı Devalüasyonu

Enflasyona öncülük edecek yavaşlatılmış kur politikası daha 1 ay öncesi-ne kadar IMF programının omurgasıydı ve 12.5 aydır yürürlükteydi. IMF ve Türk bürokratları kesinlikle bir devalüasyon olmayacağını söylüyorlardı. Kasım krizinden sonra ithalatın ve enflasyonun düşmeye başlaması, bu tür kur politikasının yarattığı risklerin kaybolacağını gösteriyordu. Sadece ekonomik büyümede bir yavaşlama olacaktı...

İleri düzeyde riskli operasyonların mali sektörde likidite sıkışıklığı yaratması bazı yatırımcıların dövize yönelmesine neden olmuştur. Bu yaklaşım 2000 yılında zarar etmiş yatırım şirketleri tarafından da desteklenmeye başladığı izlenmektedir. Bu şirketler bir devalüasyon olursa 2000 yılındaki zararlarını çıkarabilecekleri umuduyla ve yoğun propagandanın yarattığı moral bozukluğu ve likidite sıkışıklığının yüksek faizlere sebep olmuş Türk ve IMF bürokratlarının dayanma gücünü kırdı ve IMF programının omurgası olan önceden belirlenmiş kur politikasından (Döviz Çapası) vazgeçildi. Kur serbest dalgalanmaya bırakıldı.

İthalat veya sermaye çıkışı talebi gibi sebeplerle oluşmuş bir döviz talebi olmamasına rağmen kurun serbest bırakılması oluşan moralsiz ortamda spekülatif döviz talebine sebep olacak gibi görünmekteydi en azından. Merkez Bankası bu talebi kesecek şekilde piyasada döviz satabilir. Ama biz aşağıda serbest dalgalanma rejiminin 1994’de yaşanan boyutta bir devalüasyona yol açması halinde hangi ana sektörde talebin nasıl etkilenebileceğini Tablo 6’da göstermek istedik.

Bu kur politikası Türk Mali sisteminde “Döviz Borçlan Ve TL’ına Yatırım Yap” kalıbının oluşmasına sebep olduğundan, bir devalüasyon sistemi de zarara sokmakta ve toplam talep üzerinde daraltıcı rol oynamaktadır. 1994 devalüasyonunda toplam (gayrisafi yurtiçi hasıla) büyüme oranı bir önceki yılın yaklaşık yarısı kadar küçülme şeklinde olmuştur. En yüksek küçülme şeklinde olmuştur. En yüksek küçülme oranları dayanıklı tüketim ve yatırım malları gibi katma değeri yüksek mallarda olmuştur. Benzeri şekilde ithalatta küçülme de çok yüksek oranlarda ger-

çekleşmiştir. Gıda sektöründe ise daralma minimal olurken, enerji ve hizmetler sektörlerinde küçülme değil büyüme yaşanmıştır.

Tablo 6: Ortalama Yıllık Büyüme Oranı (%)

Ortalama Yıllık Büyüme Oranı (%)	1993	1994
Gıda, İçki Tüketim	5.5	-1.7
Dayanıklı Tüketim	23.0	-30.2
Yarı Dayanıklı Ve Dayanaksız Tüketim	7.5	-11.2
Enerji, Ulaştırma, Haberleşme Tüketim	11.6	5.0
Hizmetler Tüketim	8.8	5.0
Makine Teçhizat Yatırımı	59.0	-23.2
Mal Ve Hizmet İhracatı	7.8	14.6
Mal Ve Hizmet İthalatı	35.4	20.2
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	8.6	-4.6

Kaynak: DİE.

2000 yılının son çeyrek dönemi tahmini kullanılarak yapılan 2000 yılı büyüme tahminleri ile 2001 yılı büyüme oranları tahminleri aşağıdaki tabloda özetlenmiştir. 2001 yılı tahmini 1994 yılında devalüasyon neticesinde oluşan oranların 1993'e kıyaslamasının 2000 yılına uyarlaması ile yapılmıştır.

Tablo 7: Ortalama Yıllık Büyüme Oranı (%)

Ortalama Yıllık Büyüme Oranı (%)	2000	2001
Gıda, İçki Tüketim	3.9	-1.2
Dayanıklı Tüketim	22.6	-29.7
Yarı Dayanıklı Ve Dayanaksız Tüketim	7.7	-11.6
Enerji, Ulaştırma, Haberleşme Tüketim	-0.5	-0.2
Hizmetler Tüketim	10.4	5.9
Makine Teçhizat Yatırımı	91.8	-36.2
Mal Ve Hizmet İhracatı	13.2	24.6
Mal Ve Hizmet İthalatı	23.7	-13.5
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	4.8	-2.6

Kaynak: DİE

Olası bir sert devalüasyonun 2001 yılında Gayrisafi Yurtiçi Hasılanın 2000’e göre % 2,6 daralabileceğini göstermekte. Bizim tahminlerimize göre eğer devalüasyon yaşanmazsa, 2001’de toplam talep ve hasıla % 2,7 civarında büyüyecek. Bu simetrik büyüme ve küçülme tahminleri bir tesadüf ama bir yandan da devalüasyon halinde üretim kaybının boyutunun aslında olmaması haline kıyasla % 5’in üzerinde olabileceğini de göstermekte.

SONUÇ

Ülkemizde kronik olarak yalnızca enflasyon sorunu değil aynı zamanda devalüasyon sorunu da söz konusudur. Yukarıda değindiğimiz devalüasyonun kapsamı, uygulama zorunluluğu, amaçları ve uygulama yöntemlerini ve Türkiye’deki uygulamaları göz önüne aldığımızda, görebildiğimiz kadarıyla 1923 yılından günümüze kadar ülkemizde yapılan devalüasyon uygulamalarının hiç biri beklenen olumlu sonuçları vermemiştir. Yukarı da detaylı olarak açıkladığımız gibi, ekonomisi sağlıklı, ithalat ve ihracatı, ödemeler bilançosu dengeli ülkelerde, zaten devalüasyon uygulamalarına gerek duyulmamaktadır.

Genellikle gelişmekte ve gelişmemiş ülkelerde dar boğazdan kurtulmak için gerekli bütün önlemler alınarak ekonomiyi dar boğazdan kurtarabilmek amacıyla belirli süreler ve olumlu sonuçlar için uygulanır.

Ülkemiz açısından ele aldığımızda, 1923 yılından bu güne kadar yapılan devalüasyonların temel amacı ülke ekonomisindeki tıkanıklığı aşılması amacı güdülmüştür. Devalüasyona bağlı olarak ihracat miktarında kısmen de artış olsa da istenilen sonuçlara ulaşıldı diyemiyoruz.

Tablo 8: Türkiye’de Yapılan Devalüasyonlar ve Sonuçları

Devalüasyon tarihi	Dolar Kuru (TL)		Devalüasyon Oranı (%)	Devalüasyon kararının alınış nedeni	Ekonomideki sonuçları
	Karardan önce	Karardan sonra			
7 Eylül 1946	1.30	2.80	115.4	IMF’e girişten önce avantaj sağlamak	Etkisi olmadı
4 Ağustos 1958	2.80	9	221.4	Ekonomik kriz	Durgunluk aşıldı
10 Ağustos 1970	9	15	66.7	Ekonomik durgunluk	Petrol şoku olumlu sonuçları baltaladı
1 Mart 1978	19.25	25	29.9	Cari işlemler açığı	Sonuç alınamadı
10 Haziran 1979	26.50	47.10	77.7	Cari işlemler açığı	İşe yaramadı
24 Ocak 1980	47.10	70	48.6	Kriz ve dış açık	1 yıl sonra işe yaradı
5 Nisan 1994	23,031	31,988	38.9	Döviz hücum önlenemedi	Erken seçim kararı olumlu sonuçları yok etti
23 Şubat 2001	685,391	957.879	39.8	Kriz ve döviz yönelik talebin önlenememesi	Süreç devam ediyor.

Yıl 1946

İlk devalüasyon, Recep Peker Hükümeti 7 Eylül Kararları'nı aldı. Dolar 1.83 TL'den 2.83 TL'ye yükseldi. Bir yıl sonra bu olay hükümet düşmesine neden olmuştur.

Yıl 1958

Demokrat Parti, 4 Ağustos Kararları'nı aldı. Dolar 2.83 TL'den 9 TL'ye yükselmiştir.

Yıl 1970

Başbakan Demirel, 9 Ağustos Kararları'nı açıkladı. Dolar 9 TL'den 15 TL'ye çıktı. 7 ay sonra 12 Mart'ta hükümet düşmüştür.

Yıl 1980

Demirel hükümeti, 24 Ocak Kararları'nı açıkladı. Dolar 70 TL'ye çıktı. 8 ay sonra 12 Eylül darbesi oldu ve Demirel hükümeti görevden uzaklaştırıldı.

Yıl 1994

Çiller koalisyonu 5 Nisan Kararları'nı açıkladı. Dolar 32 bin TL'ye yükseldi. 28 Şubat 1997'de Çiller hükümeti görevden ayrıldı.

Yıl 2001

Krizin önlenememesi ekonomide olumsuz sonuçları beraberinde getirmiştir. Doların 1.600.000 seviyelerine kadar yükselmesine neden oldu.

KAYNAKÇA

- ÇAKICI Latif, *Türkiye Ekonomisi Nereye Gidiyor?*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1992.
- ÇELEBİ Esat *“Türkiye’de Devalüasyon Uygulamaları”* Doğu Üniversitesi, İstanbul 2001.
- EKEN Nazif, *1946-1958-1970 Devalüasyonları*, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayınları, Ankara 1980
- HOUTHAKKE H ve STEPHEN Magee. “Income and Price Elasticities in World Trade”, *Review of Economics and Statistics*. May 1969
- İYİBOZKURT Erol, *Güncel Ekonomik Sorunlarımız*, Ezgi Kitabevi, Bursa 1997.
- KARAÇOR Zeynep, *İstikrar Politikaları ve Uygulamaları*, Ders Notları, Konya 2001.
- KRUGMAN Paul and TAYLOR Lance. “Contractionary Effects of Devaluation” *Journal of International Economics*. 1979. Syf:445-456.
- MİLES Marc, “The Effect of Devaluation and The Trade Balance of Payment: Some Result”. *Journal of Political Economy*. 1979

- MOFFET Michael, “The J-Curve Revisited:An Emprical Examination for the Unieted States”, *Journal Of İnternational Finance*. 1989. Syf:425.
- NARAYAN Regmi, *Currency Devaluation and Trade Balance: Policy Issue in Nepal Economic Perspective*, Syf: 18, United States 2000.
- ÖZEL Saruhan, *Türkiye’de Enflasyon Devalüasyon ve Faiz*, Denizbank Yayınları, İstanbul 2000.
- PARASIZ İlker, *Kriz Ekonomisi*, Ezgi Kitabevi, Syf:218, Bursa 1996
- PARASIZ İlker, *Enflasyon-Kriz-Ayarlamalar*, Ezgi Kitapevi, Mart 2001.
- STİPALLER Etich, “Short Run Effect of Exchange Rate Changes on Term of Trade and Trade Balance”, *IMF Staff Paper*. June 1980.
- TOKGÖZ Erdiñç, *Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-1999)*, İmaj Yayıncılık, 5. baskı, Ankara 1999.
- WILLIAMSON J., *The Open Economy and The World Economy*, Basic Bolos Inc., New York., 1983.
- DİE İstatistik Bülteni 1961.
<http://www.analiz.com.tr>
<http://www.die.gov.tr>
<http://www.dpt.gov.tr>
<http://www.treasury.gov.tr>

